

AVANGARDITA TÕE TRUUDUS

RAIT AVESTIK

Rünno Saaremäe, „Jaanituli“. Lavastaja Allan Kress. Kunstnik Mari-Leen Peep. Kostüümikunstnik Jana Wolke. Muusikaliine kujundaja Riho Sarapik.

Osades: Margus Prangel, Jaanis Valk ja Jana Wolke.

A. H. Tammsaare nim. Teatri esietendus 14. III 2004 Tallinna Toomklubi saalis.

Lavastus pälvis IV üleriigilisel harrastusteatri festivalil 2004. aastal grand prix', parima meesnäitleja preemia sai Jaanis Valk, naisnäitleja eripreemia Jana Wolke ja preemia „parim tegu“ osalemise eest lavastuses „Jaanituli“ Margus Prangel.

Lavastus sai Eesti Kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapitali aastapreemia sotsiaalse ja ühiskonnakriitiliste probleemide kaastamise eest.

Hala teatriharrastamise ümber

Viimastel aastatel on Eestis esile kerkinud mitmed harrastusteatri lavastused, mida on peetud kutselise teatri lavastustega samaväärseteks või parematekski. Vähemalt huvitavamateks, sest neis on puudunud steriilsus ning stampides vaevlevad näitlejad. Ja midagi metafüüsilist on nendes olnud, midagi sellist, mida suudavad (ise teadmata?) pakkuda ainult teatrit harrastavad töölisel, mitte teatris töötavad töölisel. Kas selline esile kerkimine on tingitud sellest, et vastav lavastaja on lihtsalt suurte kunstiliste ambitsioonidega, mis äkki koos teatrialaste teadmistega lõkkele löid, või sellest, et hästi tehtud alternatiivne teater paistab meie võrdle-

misi umbse kutselise teatri taustal hästi välja. Siiski ei räägi meie parimad harrastusteatriid veel üldises teatrielus märgatavalt kaasa. Vähemalt mitte nii märgatavalt, et selle teatri järele tekiks nõudmine või see hoopis häiriks – näiteks poliitilist ja äriladvikut. Kuigi, minneid ilminguid juba tekib. Samas võib siin peituda oht harrastusele endale; kui üks marginaalne teater, pealegi harrastusteater, üritab kujuneda institutsiooniks, kaob harrastamine, asendudes tööga. Kaob vabadus „ise teha, nii nagu tahan ja mida tahan“. Ei oskagi praegu oletada, kas Eesti parimad harrastusteatriid Tallinnast, Võrust, Tartust, Palamusest, Haapsalust jm sooviksid näiteks riiklikult subsideerituna kutselisteks hakata või jääksid uhketeks harrastajateks, arendades oma oskused tippu, ning pakuksid oma piiramatus vabades tõiast avangardi.

Harrastusteatriid on meil sadu. Harrastusteatriid riigifestivalidel figureerivad teatriid ehk siis parimaid on vahet kahekümne ringis. Ja selliseid teatriid, mis võtavad ka igal professionaalil näo tõiaseks, leidub alla kümne. Ega nende teatriid tõiid muidugi ühe puuga saa mõõta, pilt tundub tõiesti mitmekesine, nagu kinnitab ka järgnev vestlusring. Siiski sobiksid need lavastused (teatud mõõndustega muidugi) sama hästi ka konventsionaalsesse riigiteatrisse. Ehk, nagu eespool juba mainitud, miks ei ole meil sellist harrastusteatriid, millest ei saa üle ega ümber, seda igas mõttes?! Vestlusringis muidugi ka sellele vastatakse ja eks ole vastajatel õigus, aga ärgem

Vennad Helmut (Jaanis Valk) ja Hanno (Margus Prangel) – elust enesest ja hirmuäratava täpsusega.

siiski leppigem olukorraga, et meil pole mitte ühtegi sellist avangardset alternatiivteatrit (või ei ole ma sellist kohanud), mis käituks repertuaari ja lavastamisstiili poolest kardinaalselt erinevalt riigiteatritest. Mingi lünga täidab (kutseline) Von Krahli Teater, samuti eksperimenteerivad jõudumööda Taago Tubin Võru Teatriateljees, Kalev Kudu Tartu Üliõpilasteatris ja mõni vahest veel. Võib-olla see näide ei ole kõige parem, aga kui meie praeguses korrupsioonist lokkavas ühiskonnas tekiks midagi *off-off-broadway* likku nagu *Living Theatre*, kelle hoiak oli „liigagi märgatavalt“ konformismi-, vägivalla- ja mammonavastane, siis saaks teatrharrastamine hoopis teise mõõtme. Kurdavad nad ju isegi, et neil pole väljundit.

Kuid jah, selleks, et raputada, peab teadma, mida, kust, kuidas ja miks raputada. Tegelikult on kogu eelnev jutt

lihtsalt üks hämar ja vahest isegi paradoksaalne mõte, sest asja konks ja kogu tõde on hoopis selles, et harrastusteatri on siis mõte, kui see, mida nad teevad, läheb neile endile korda. Kui harrastatakse teatrit mingil muul sunnil, mitte sisemiselt, siis on see vist juba hoopis teine asi.

„Jaanituli“

Vaatamata eespool mainitule (ehk taotletud kontrastile järgneva jutuga) on siinkirjutaja siiski täiesti päri 2004. aasta harrastusteatri riigifestivali žürii otsusega ning samuti Kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapitali otsusega premeerida A. H. Tammsaare nim Teatrit lavastuse „Jaanituli“ eest. Kuna seda lavastust mingite müstiliste harrastusteatri hindamiskriteeriumide põhjal kiita oleks mõttetu, *à la* „sära silmades“, „mängulust“, „täielik kohalolu, pealegi värsked

Allan Kressi fotod

Ukraina päritolu ja segase minevikuga Marta (Jana Wolke) ning Hanno (Margus Prangel) olemusvõitlus.

ja aus“, siis vaatlen seda traditsiooniliselt (ja kiretult. Võib-olla poleks pidanud seda mainimagi, aga on ju selge, et suuremat osa harrastusteatreid tuleb siiski mõõta „mängulusti“ aspektist.

Teatud reservatsioonidega võib öelda, et „Jaanituli“ tähistab nii sisu kui vormi poolest teatri kunstilise juhi Allan Kressi „klassikalist“ lavastajakreedot ja -käekirja. Tema viimaste aastate välja- paistvamad tööd sobivad hästi sellesse ritta, mille lõpetab „Jaanituli“: Vampilovi „See võrratu võimatu maailm?“ (esietendus aastal 2000), Vampilovi „Vanem poeg“ (2001), Lätte „Villon“ (2002), Tätte „Palju õnne argipäevaks“ (2004), R. Saaremäe „Jaanituli“ (2004). Kõikides nendes näidendites ei juhtu esmapilgul nagu midagi, lugeda on neid üsna igav. Mitte rikaste ja ilusate, vaid pisut kopi- tanud, viinalembeste ja kannatavate ini- meste elusid oskab Kress laval näidata.

Seda eksponeerivad eelkõige tema kaks parimat lavastust – „Vanem poeg“ ja „Jaanituli“ (ka „Vanem poeg“ pälvis paar aastat tagasi harrastusteatreite üle- riigilisel festivalil peapreemia, koos Taa- go Tubina „Rehepapiiga“). Samuti on Kress tõestanud ennast tugeva näiteju- hina. Oskus näitlejast kõik psühholoogi- liseks osatäitmiseks vajalik välja pigista- da on selle teatri tugevus. Selle võrra nõrgemana esineb Kress aga näiteks kontseptuaalse lavastajana.

Tugeva terviku saavutamine on le- neb harrastusteatris palju näidendist, roh- kem kui kutselises teatris. Sest oluline on, et tekst meeldiks ka tegijatele endile, mitte ainult lavastajale. Rünno Saare- mäe näidend on kahtlemata üks viimase aja sotsiaalselt teravamaid tekste. Kuna kahe venna ja ühe venna naise olemus- võitlusest viina, mineviku, tuleviku ja üksteisega on pärast Rakvere teatris toi-

munud esmaettekannet 2001. aastal kirjutatud piisavalt palju, siis tegevuse kirjeldusest loobun.

Lühidalt võiks öelda, et Allan Kressi lavastus võib meeldida või mitte, aga tehtud on see meisterlikult. Meeldimises või mittemeeldimises on oma osa ka temaatikal, ent sellega on sama meele – kas joodikute elu läheb korda või mitte, aga näidend iseenesest on hea. Lavastuse põhimõtteline õnnestumine näitab seda, et asi tõesti peab puudutama tegijaid endid. Kress paneb ka ise tina, seega teab, mida lavastab.

Nagu juba mainitud, on lavastaja pannotanud psühholoogiale ja atmosfäärile. Tema peamiseks ülesandeks on jutustada lugu. Võimalikult selgelt, arusaadavalt ja tõepäraselt, kõik on peaaegu loogiline. Sama peaaegu nagu elus ikka. Võib-olla jääb vajaka teatud rõhuasetusest mõttele, mida lavastaja on tahtnud öelda või vähemalt võimendada. Samas on tegemist selles mõttes „puhta“ looga, et puuduvad n-ö lavastaja trikitamised ja nipid, lavastaja on ennast taandanud, et esile tõuseks muu. Ürgrealistlikult tuuakse vaataja ette paraku meist paljude elu ja olemus. Kahju ainult, et võimalikud prototüübid satuvad teatrisse väga harva.

Midagi ei markeerita – ehtsad sigaretid, söögid, tuli, joogid, klaasikillud. Ka tegelasi ei markeerita, nad on p ä r i s i n i m e s e d, tuttavad näod tänavatelt või naabermajast. Ehk lavastuse tugevuseks kujuneb siis peen ja samas jõuline atmosfääri loov näitlejate mäng. Draamateatri näitleja Margus Prangeli ja režitöör Jaanis Valgu mängitud vendade Hanno ja Helmut Jooriku näol on tegemist duetiga, millesarnast teist hetkel meie teatrilavadel ei meenuki. Hirnuäratava täpsusega sooritatud rollid – kas tõesti ammutavad nad seda kõike elust enesest? Prangel profina erilist üllatust ei valmistanud, mängis hästi nagu ikka. Pigem oli meeldiv näha, et

harrastajad põhilises eriti alla ei jäänud. Samas tuleb tõele au anda, et ilma Prangelita oleks etendust vaadates tihedamini meelde tulnud, et tegemist on siiski asjaarmastajatega.

Vahest kraadi võrra tagasihoidlikumalt esines (igapäevaelus Draamateatri õmblejana töötav) Jana Wolke Martana. Aga ega ukraina päritolu ja segase minevikuga naist olegi kerge esitada, ja elust enesest pole ka nagu midagi vist võtta. Siiski võib just sellisele loole tulla kasuks teatud „harrastuslikkus“, rabe-dus, mis mõnes situatsioonis on kahtlemata omane sellise kontingendi temperamenditüübile. Sama mõtet toetab ka lavakujundus, mis on silmatorkavalt ajastutruu – on 1980-ndad. Nimetame seda püüdliselt kujundatud lohaku-seks, millest õrnalt kumab läbi heas mõttes kogu selle „asja armastamist“. Nagu ka kostüümid, mis toetavad atmosfääri teket iga õmblusega. Võib-olla liigagi. Mõnevõrra eklektilisena mõjus muusikaline kujundus, tekitades kohati just selle „mängulustiga“ harrastusteatri tunde. Samas on tegemist sedavõrd kavala teema ja lavastusega, et kõik pisut nihkes asjad sobivad sellesse hästi.

Nagu selgub vestlusringist, võiks Kressi „Jaanituli“ üsna hästi toime tulla ka kutseliste teatrite mängukavas. Konservatiivsemalt oma väikelava haldavale teatrile julgen Kressi soovitada küll. Aga kas ei varitse siis oht, mida teksti alguses puudutasin?